МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-28>

УДК 398

Пиж'янова Н.В., Зінчук Ю.В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАПИСУ ТА КАРТОГРАФУВАННЯ ПІСЕННИХ ТА ХОРЕОГРАФІЧНИХ ПАМ'ЯТОК ФОЛЬКЛОРУ

Анотація. У статті ґрунтовно описуються практичні аспекти картографування пісенних та хореографічних пам'яток фольклору. У процесі дослідження використано методи узагальнення та компаративного аналізу. Увага акцентується на використанні картографічного методу, на основі якого досліджуються закономірності просторового розміщення фольклорних пам'яток. Авторами детально досліджено історіографію практики картографування фольклорних пам'яток. Описано науковий внесок у практику картографування К. Квітки, В. Гошовського, М. Хая та інших. Запропоновано алгоритм використання картографічного методу при формуванні карт (схем) пісенних та хореографічних пам'яток фольклору. Алгоритм включає дев'ять послідовних етапів. Перспективами подальших досліджень є картографування пісенних та хореографічних пам'яток фольклору України відповідно до сучасних наукових розвідок.

Ключові слова: картографічний метод, фольклор, хореографічний фольклор, карта.

Pyzhianova Nataliia, Zinchuk Yuliia

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

PRACTICAL ASPECTS OF RECORDING AND CARTOGRAPHY OF SONG AND CHOREOGRAPHIC FOLKLORE MATERIAL

Summary. The article thoroughly describes the practical aspects of recording and cartography of song and choreographic folklore material. In the course of research, the following methods are used: generalizing, comparative analysis. The authors summarize the practices of applying the methods used in the study and recording of song and choreographic folklore during expeditions. Emphasis is done on the use of the cartographic method, on the basis of which the regularities of the spatial arrangement of folklore material are studied. The authors have studied in detail the historiography of the practice of cartography of folklore material. The scientific achievements in the practice of cartography by K. Kvitka, V. Hoshovsky, M. Khay and others are described. An algorithm for using the cartographic method in the formation of maps (schemes) of song and choreographic folklore material is offered. The algorithm includes nine stages: selection of the research object; historiographical and retrospective analysis of the research object; collection and generalization of folklore material; display of object characteristics in the selected cartographic projection; text encoding; analysis of cartographic composition, analytical processing of collected information, folklore samples; creating a cartographic model; using of graph analytical methods for the analysis of cartographic model; practical use of a cartographic model. The authors have improved scientific approaches to cartography of song and choreographic folklore of Central Ukraine. It is indicated that the preservation of song folklore in Central Ukraine is higher, in contrast to dance folklore. It is noted that the prospects for further research are the cartography of song and choreographic folklore material around Ukraine in accordance with modern scientific research.

Keywords: cartographic method, folklore, choreographic folklore, map.

Постановка проблеми. Останнім часом актуалізувалася проблематика збереження культурної спадщини. Політика збереження культурної спадщини може реалізовуватися на різних рівнях: глобальному, національному, локальному. На глобальному рівні ухвалюються нормативні акти, спрямовані на збереження загальнолюдської культурної спадщини й на основі них формується відповідна політика. Так, наприклад, питання захисту культурної спадщини знайшли своє відображення у резолюції Ради безпеки ООН № 2347 від 24.03.2017 року.

Національний рівень пов'язаний із формуванням нормативних та інституційних основ збереження культурної спадщини. На локальному рівні відбувається деталізація культурної політики, реалізується комплекс відповідних заходів.

В Україні проблема збереження культурних цінностей набуває особливої значущості, зважаючи на темпи їх втрат. Так, наприклад, збереже-

ність пам'яток хореографічного фольклору є надзвичайно низькою. Зразки пісенного фольклору збереглися значно краще, порівняно із хореографічним. На це, зокрема, вказував М. Хай [1, с. 93], досліджуючи танцювально-приспівкову культуру. Саме тому актуальними є дослідження спрямовані на удосконалення теоретичного та практичного інструментарію використання картографічного методу при формуванні карт локалізації та поширення пісенного й хореографічного фольклору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із перших ідеологів картографування українського фольклору був К. Квітка. Результати його досліджень [2] присвячені компаративному аналізу музики різних народів, практиці застосування методичних прийомів ритмоструктурної типології музичного фольклору.

Науково цінною, у контексті нашого дослідження, є монографія В. Гошовського [3]. Автором викладено результати фундаментального дослідження

народної музики слов'ян, із ідентифікацією географічних ареалів поширення фольклорних пам'яток.

Проблематика ідентифікації мелогеографічних особливостей танцювально-приспівкових форм присвячена стаття [1]. Автором запропонована методика структурно-виконавського аналізу. М. Хай здійснив компаративний аналіз споріднених, антиномічно протиставлених, суміжних мелоритмотипів. Результати дослідження [1] засвідчили наявність ладоінтонаційної та виконавсько-стильової єдності на більшій частині території України.

Стаття Г. Пшенічкіної [4] присвячена класифікації зимових наспівів Подніпров'я Черкаської області та території до історико-географічної області Поділля. Автором встановлено, що основними пісненими формами зимових наспівів є новірічні та різдвяні пісні. Вказується, що на основі аналізу зимових наспівів локалізовано межі на теренах правобережної Черкащини. Автором наголошується на руйнації фольклорної традиції даного регіону [4].

Дослідженню основних етапів становлення української мелогеографії присвячена стаття І. Клименко [5]. Автор обґрунтовує доцільність застосування методики лінгвогеографії. У статті зазначається, що вказана методика була апробована автором у процесі етномелогеографічного дослідження Полісся.

Окремі теоретико-методологічні аспекти картографування фольклору викладено у [6; 12; 13].

Методи дослідження. Під час дослідження були використані методи компаративного аналізу та узагальнення. Так, застосування методу компаративного аналізу дозволило провести змістовні порівняння наукових підходів до формування принципів використання картографічного методу. Метод узагальнення уможливив ідентифікацію основних етапів алгоритму використання картографічного методу при формуванні карт (схем) пісенного та хореографічного фольклору.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Підвищення ефективності фольклористичних досліджень потребує доопрацювання теоретико-методологічного базису картографування фольклору.

Метою статті є поглиблення теоретичних та практичних положень методу картографування фольклору.

Виклад основного матеріалу. Методологічна база, інструментарій та процедури збереження культурних цінностей, у тому числі пам'яток фольклору можуть бути різними. Так, до найбільш часто використовуваних методів доцільно віднести: мовно-графічний запис танцю, контент-аналіз, візуальної та звукової фіксації, спостереження, анкетування, картографічний.

Використання зазначених методів дозволяє отримати первинну інформацію, яка, у подальшому, узагальнюється та доопрацьовується із застосуванням методів аналітичної обробки. Крім того, сучасний етап організації наукових досліджень, у тому числі фольклористичних, важко уявити без широкого використання цифрових технологій. Їх застосування значно полегшує та прискорює збір, узагальнення, обробку даних, побудову моделей.

Міждисциплінарний характер фольклористичних досліджень зумовлює використання методологічного інструментарію інших наук.

У даному контексті, мова йде про застосування картографічного методу.

Використовуючи наукові підходи, описані у [7], автор пропонує доопрацювати алгоритм використання картографічного методу при формуванні карт (схем) пісенного та хореографічного фольклору. Таким чином, доопрацьований алгоритм складається з дев'яти етапів:

1. Вибір об'єкта дослідження. Об'єктом дослідження може виступати як окрема фольклорна пам'ятка, її характеристика, так й їх сукупність.

2. Історіографічний та ретроспективний аналіз об'єкта дослідження, визначення сукупності факторів, які впливали на динаміку (еволюцію) об'єкта дослідження.

3. Узагальнення фольклорного матеріалу, зібраного у результаті фольклорних експедицій.

4. Вибір картографічних творів тобто відображення певних характеристик об'єкта в обраній картографічній проекції.

5. Кодифікація текстів, під якою розуміється зведення (згорнення) музично-типологічної інформації у модельні коди, де ритмоструктурний або ладозвукорядний код маркує клас подібних між собою текстів. На географічній карті такий код має свій графічний символ [8].

6. Аналіз картографічних творів, аналітична обробка зібраної інформації, зразків фольклору, їх сутнісних характеристик.

7. Побудова картографічної моделі, за необхідності, представлення інформації у табличній формі.

8. Застосування графоаналітичних прийомів аналізу картографічної моделі.

9. Практичне використання картографічної моделі, оцінка її якості, за необхідності, корегування.

Теоретичні принципи картографування фольклору є, певною мірою, універсальними й носять міждисциплінарний характер.

На нашу думку, доцільно виділяти наступні теоретичні принципи використання картографічного методу при формуванні карт (схем) пісенного та хореографічного фольклору: об'єктивності, комплексності, активного пізнання, системності, забезпечення якості.

Врахування принципу об'єктивності передбачає, щоб процес картографування ґрунтувався лише на встановлених фактах. Дотримання даного принципу є базовою вимогою наукового дослідження в цілому. Суб'єктивні оцінки можуть негативно вплинути на якість дослідження, у даному випадку на результат картографування. Доцільно погодитися із науковим підходом [9], що дотримання даного принципу може бути забезпечено у результаті конкретності розгляду і відображення предмета картографування з урахуванням його регіональних особливостей, специфічних властивостей і відносин.

Принцип комплексності визначає доцільність врахування взаємозв'язків об'єкту дослідження при побудові картографічної моделі. Даний принцип є важливим з огляду на ідентифікацію напрямів поширення та взаємовпливу фольклору різних регіонів України.

Принцип активного пізнання передбачає верифікацію гіпотез у результаті використання сучасних цифрових технологій, зокрема, штучного інтелекту. На доцільність використання методичного інструментарію кібернетики у фольклористичних дослідженнях зауважував В. Гошовський [10].

Застосування принципу системності зумовлює розгляд об'єкта дослідження як системи із упорядкованими зв'язками, забезпечує внутрішню єдність картографічного твору.

Певною мірою узагальнюючим є принцип забезпечення якості, який передбачає визначення адекватності картографічної моделі логіці та завданням дослідження.

Практичні принципи картографування у мелогографії достатньо повно висвітлені у [5, с. 24]:

- 1) картографування фактів;
- 2) збільшення кількості мелоаналітичних рівнів, призначених для картографування;
- 3) перевірка кожного з компонентів форми на наявність ареальної характеристики; визначення комплексу ареально диференційних ознак;

4) поетапне картографування [5, с. 24].

Висновки. Проблематика збереження культурних цінностей тісно пов'язана із географічною локалізацією фольклорних пам'яток, визначенням ареалів виникнення та напрямів їх поширення. Узагальнення наявних наукових підходів дозволило удосконалити алгоритм використання картографічного методу при формуванні карт (схем) пісенного та хореографічного фольклору. У статті описано основні принципи використання картографічного методу. Висвітлено практичні принципи картографування у мелогографії, сформульовані І. Клименко. Перспективами подальших досліджень є картографування піснених та хореографічних пам'яток фольклору України відповідно до сучасних наукових розвідок.

Список літератури:

1. Хай М. Мелогографічні особливості структури танцювально-приспівкових форм у традиції українців. *Студії мистецтвознавчі*. 2007. № 2(18). С. 86–99.
2. Квітка К. Вибрані статті. Ч. 2. Київ : Муз. Україна, 1986. 120 с.
3. Гошовский В. У истоков народной музыки славян: Очерки по музыкальному славяноведению. Москва : Сов. композитор, 1971. 304 с.
4. Пшенічкіна Г. Традиційні зимові наспіви Правобережної Черкащини: типологічна і географічна опозиція Наддніпрянщини і Поділля. *Проблеми етномузикології*. 2016. Вип. 11. С. 62–76.
5. Клименко І. Методичні проблеми сучасної мелоареалогії: з практичного досвіду документального картографування. *Проблеми етномузикології*. 2010. № 5. С. 19–30.
6. Nicolaisen W.F.H. Folklore and geography: Towards an atlas of American folk culture. *New York Folklore*. 1973. № 29(1). С. 3.
7. Фольклористичні дослідження хорового виконавства та народного танцю Центральної України / за ред. Н. Пиж'янової. Ч. 2. Умань, 2020. 166 с.
8. Мурзіна О. Українська музична фольклористика: Проблеми і завдання. *Українське музикознавство*. 1998. № 28. С. 25–31.
9. Бузіна І.М., Литвиненко Ю.О. Земельно-кадастрове картографування: Використання карт земельних ресурсів. Харків : Харківський національний аграрний університет, 2016. 132 с.
10. Гошовский В. *Фольклор и кибернетика. Советская музыка*. 1964. № 11. С. 74–83.
11. Pyzhianova N.V. Evolution of musical folklore in the territory of Ukraine in the IV millennium BC – mid. I millennium AD. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 2. С. 249–253.
12. Євтушенко Н.А. Використання картографічного методу дослідження при вивченні туристсько-рекреаційних можливостей території. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2010. № 12. С. 44–50.
13. Іванова О.С. Теоретико-методологічні основи мелогографії України. *Географія та туризм*. 2010. № 3. С. 163–166.

References:

1. Khay M. (2007) Meloheohrafichni osoblyvosti struktury tantsiuvalno-pryspivkovykh form u tradytsii ukrainsiv [Melogeographic Features of the Structure of the Dancing-Singing Forms in the Ukrainian Tradition]. *Researches of the Fine Arts*, vol. 2, pp. 86–99.
2. Kvitka K. (1986) *Vybrani statti* [Selected articles], vol. 2. Kyiv: Muz. Ukraina.
3. Hoshovsky V. (1971) *U istokov narodnoj muzyki slavian: Ocherki po muzykal'nomu slavianovedeniju* [At the origins of the folk music of the Slavs: Essays on musical Slav studies]. Moscow: Sov. Kompozitor.
4. Pshenichkina G. (2016) Tradytiini zymovi naspivy Pravoberezhnoi Cherkashchyny: typolohichna i heohrafichna opozytsiia Naddnyprianshchyny i Podillia [Traditional Melodies of Winter-Time Calendar Folk Songs from Right Bank Cherkasy Region: Typological and Geographical Opposition of Naddnyprianshchyna and Podillia]. *Problems of Music Ethnology*, vol. 11, pp. 62–76.
5. Klymenko I. (2010) Metodychni problemy suchasnoi meloarealohii: z praktychnoho dosvidu dokumentalnoho kartohrafuvannia [Methodological Problems of Melodic Geography: from Practical Experience of Documentary Mapping]. *Problems of Music ethnology*, vol. 5, pp. 19–30.
6. Nicolaisen W.F.H. (1973) Folklore and geography: Towards an atlas of American folk culture. *New York Folklore*, 29(1), 3.
7. Pyzhianova N. (2020) *Folklorystychni doslidzhennia khorovoho vykonavstva ta narodnoho tantsiu Tsentralnoi Ukrainy* [Folkloristic studies of choral performance and folk dances of Central Ukraine], vol. 2. Uman.
8. Murzina O. (1998) *Ukrainska muzychna folklorystyka: Problemy i zavdannia* [Ukrainian musical folklore: Problems and tasks]. *Ukrainian musicology*, vol. 28, pp. 25–31.
9. Buzina I.M., Lytvynenko Yu.O. (2016) *Zemelno-kadaastrove kartohrafuvannia: Vykorystannia kart zemelnykh resursiv* [Land cadastral mapping: Use of land resource maps]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi ahrarnyi universytet.
10. Hoshovsky V. (1964) *Fol'klor i kibernetika* [Folklore and Cybernetics]. *Soviet music*, vol. 11, pp. 74–83.
11. Pyzhianova N.V. (2018) Evolution of musical folklore in the territory of Ukraine in the IV millennium BC – mid. I millennium AD. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, vol. 2, pp. 249–253.
12. Yevtushenko N. (2010) *Vykorystannia kartohrafichnoho metodu doslidzhennia pry vyvchenni turystsko-rekreatsiinykh mozhlyvostei terytorii* [The Cartographic Research Method Used to Analyse the Tourist and Recreation Potential of the Territory]. *Problems of Continuous Geographic Education and Cartography*, vol. 12, pp. 44–50.
13. Ivanova O.S. (2010) *Teoretyko-metodolohichni osnovy meloheohrafii Ukrainy* [Theoretical and methodological foundations of melogeography of Ukraine]. *Geography and Tourism*, vol. 3, pp. 163–166.